

Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa

Lovrić, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:346722>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa
pomagača i terapijskog psa

Nina Lovrić

Zagreb, lipanj 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa
pomagača i terapijskog psa

Nina Lovrić

prof. dr. sc. Tina Runjić

Dominik Sikirić, pred.

Zagreb, lipanj 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „*Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa*“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Nina Lovrić

Zagreb, lipanj 2022.

Zahvale

Hvala cijelom Odsjeku za oštećenja vida na velikom znanju koje su mi prenijeli i na predivnim dvjema godinama diplomskog studija.

Najveća hvala mom komentoru Dominiku Sikiriću, pred. na uloženom trudu i ogromnoj podršci koju mi je pružio tijekom pisanja ovog diplomskog rada te na motivaciji, savjetima i nesebičnom dijeljenju znanja koje mi je pružao tijekom cijelog studiranja.

Veliko hvala asistentici Valentini Mašić Fabac, mag. rehab. educ. na svakom razgovoru, ohrabrenjima, savjetima i prenesenom znanju tijekom cijelog studiranja.

Zahvaljujem se svojim roditeljima, bratu, noni i nonotu na velikoj potpori i ljubavi.

Veliko hvala Jeleni na bezuvjetnom prijateljstvu i beskrajnom strpljenju te kolegicama s modula što su uvijek bile tu za mene.

SAŽETAK

Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog
psa

Studentica: Nina Lovrić

Mentorica: prof. dr. sc. Tina Runjić

Komentor: Dominik Sikirić, pred.

Edukacijska rehabilitacija/Modul: Rehabilitacija osoba oštećena vida

Sažetak rada:

Kretanje sa psom vodičem predstavlja jedan od četiri načina kretanja za osobe oštećena vida. Cilj ovog rada bio je prikazati iskustva rada u rehabilitacijskom programu pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa. Istraživanje je provedeno tijekom ožujka i travnja 2022. godine. U istraživanju je sudjelovalo 5 instruktora pasa pomagača i terapijskog psa. Rezultati pokazuju kako se radni instruktori suočavaju s brojnim izazovima prije samog prijenosa, tijekom prijenosa psa i nakon prijenosa psa na osobu oštećena vida. Percipirani izazovi uključuju i korisnika, osobu oštećena vida, ali i psa vodiča. Izazovi prije prijenosa psa na slijepu ili slabovidnu osobu uključuju zdravstvene i/ili ponašajne probleme pasa vodiča, ali i postupak podudaranja, odnosno uparivanja psa i osobe oštećena vida. Tijekom prijenosa psa postoje izazovi u odnosu psa vodiča i korisnika, ali i izazovi na strani osobe oštećena vida koji se uvelike dotiču prihvaćanja vlastitog oštećenja vida. Istraživanje je pokazalo i određene prednosti korištenja pasa vodiča poput veće mogućnosti socijalizacije i većeg subjektivnog osjećaja neovisnosti.

Ključne riječi: psi vodiči, orijentacija i kretanje, oštećenje vida

SUMMARY

Rehabilitation program „Guide dog“ from the perspective of working instructors of service dogs and therapy dogs

Student: Nina Lovrić

Mentor: Tina Runjić, PhD

Co-Mentor: Dominik Sikirić, lecturer

Graduate Study of Educational Rehabilitation - Rehabilitation of Persons with Visual Impairments

Summary:

Walking with a guide dog is one of the four ways to move for visually impaired people. The aim of this paper was to present the experiences of working in a rehabilitation program „Guide dog“ from the perspective of working instructors of service dogs and therapy dogs. The survey was conducted during March and April 2022. 5 instructors of service dogs and therapy dogs participated in the research. The results show that working instructors face a number of challenges before the transfer itself, during the transfer of the dog, and after the transfer of the dog to a visually impaired person. Perceived challenges include both the user, ie visually impaired person and the guide dog. Challenges before transferring a dog to a blind or partially sighted person include health and/or behavioral problems of guide dogs. They also include the process of matching, ie pairing a dog and a visually impaired client. During the transfer of the dog, there are challenges in the relationship between the guide dog and the user, but also challenges on the part of the visually impaired person concerning the acceptance of their own visual impairment. Research has also shown certain benefits of using guide dogs such as a greater socialization opportunities and a greater subjective sense of independence.

Key words: guide dogs, orientation and mobility, visual impairment

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.2. Psi vodiči.....	2
1.2.1. Povijest pasa vodiča.....	2
1.3. Školovanje pasa vodiča.....	3
1.4. Proces podudaranja	4
1.5. Prednosti i nedostaci posjedovanja i kretanja sa psom vodičem	5
1.6. Osposobljavanje za kretanje sa psom vodičem	8
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	10
2.1. Cilj i istraživačko pitanje	10
3. METODE ISTRAŽIVANJA	10
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	12
4.1. Problemi sa psom.....	12
4.2. Odnos psa vodiča i osobe oštećena vida.....	15
4.3. Problemi osoba oštećena vida.....	19
4.4. Socijalne prednosti pasa vodiča.....	21
4.5. Zakoni i propisi.....	22
5. RASPRAVA	24
6. ZAKLJUČAK	27
7. LITERATURA.....	29
8. PRILOZI	33
8.1. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju	33
8.2. Vodič za intervju.....	34

1. UVOD

Orijentacija i kretanje se može definirati kao skupina vještina koje omogućavaju slijepim i slabovidnim osobama sigurno, učinkovito i samostalno kretanje (Mršić, 1995). Pritom pojam *sigurno* označava svjesnost osobe oštećena vida u procjeni vremensko-prostornih koncepata i preciznost u primjeni naučenih tehnika kako ne bi ugrozila svoj tjelesni integritet. Pojam *učinkovito* označava postizanje jednake ili približno jednake brzine kretanja prosječne videće osobe, a *samostalnost* označava prestanak ovisnosti o videćoj osobi, odnosno kretanje uz videćeg vodiča (Mršić, 1995).

Drugu definiciju orijentacije i kretanja nudi Zovko (1994), navodeći kako se orijentacija i kretanje tradicionalno definirala kao „proces iskorištavanja osjetila za utvrđivanje položaja i odnosa slijepe osobe prema važnim predmetima u neposrednoj okolini“ (str. 11).

Zovko (1994, str. 15) navodi četiri osnovne metode kretanja osoba oštećena vida:

- 1) kretanje uz pomoć videćeg vodiča
- 2) kretanje uz pomoć štapa za slijepe
- 3) kretanje uz pomoć elektronskih pomagala
- 4) kretanje uz pomoć psa vodiča

Važnost orijentacije i kretanja za osobe oštećena vida neosporna je, pa tako Hill (1986, prema Stančić, 1991) navodi psihološke, fizičke, socijalne i ekonomske dobrobiti te dobrobiti mobiliteta, odnosno samostalnosti koju osoba dobiva poznavajući i primjenjujući pravilne tehnike orijentacije i kretanja. Psihološke dobrobiti orijentacije i kretanja uključuju pozitivnu samopercepciju, povećanje samopouzdanja i samopoštovanja; fizičke dobrobiti ukazuju na pozitivan utjecaj orijentacije i kretanja na razvoj motoričkih vještina poput hodanja, trčanja i pravilne posture; socijalna komponenta označava mogućnost kreiranja socijalnih situacija uz pomoć samostalnog kretanja. Ekonomska dobrobit poznavanja pravilnih tehnika orijentacije i kretanja jest mogućnost zapošljavanja, ali i poznavanje i korištenje javnog prijevoza koje će smanjiti novčane rashode u usporedbi s, primjerice, učestalim korištenjem taksi usluga.

Pas vodič je tehnika koja se za samostalno, sigurno i učinkovito kretanje slijepih osoba koristi još od 19. stoljeća. Kriteriji koji se prilikom izbora psa vodiča uzimaju u obzir uključuju temperament, zdravlje i inteligenciju psa, ali se posebna važnost pridaje i povezanosti između psa vodiča i osobe oštećena vida kojoj je namijenjen (Zovko, 1998).

1.2. Psi vodiči

1.2.1. Povijest pasa vodiča

Iako se čine kao relativno nov način kretanja za osobe oštećena vida, dokazi da su osobe oštećena vida koristile pse kako bi se sigurno, samostalno i učinkovito kretale datiraju iz 79. godine po Kristu. Naime, nakon erupcije vulkana Vezuva, na ostacima zidova jedne kuće pronađena je slika slijepice osobe sa štapom u jednoj, koja je vođena psom vodičem u drugoj ruci. Dokazi su pronađeni i u 13. stoljeću u Kini, a prikazuju slijepu osobu sa štapom i povodcem za psa (Coon, 1959).

Zapisi redovnika iz 13. stoljeća u kratkim se crtama dotiču načina kretanja slijepih osoba, a navedeni redovnik spominje tehniku videćeg vodiča i pse vodiče. U 15. stoljeću slijepice i slabovidne osobe i njihovi psi vodiči postaju inspiracija za brojne slike poznatih slikara poput Rebrandta. U periodu od početka spominjanja pasa vodiča pa sve do 100 godina unazad, osobe oštećena vida su za kretanje koristile male pse te fleksibilan i dug povodac. Također, sve prikazane osobe su, osim psa, u slobodnoj ruci imali su neku vrstu štapa (Fishman, 2003).

Sistematični i službeni početak treniranja pasa za pse vodiče nije počeo sve do kraja Prvog svjetskog rata kada su za pse vodiče korišteni njemački ovčari. Tadašnji trening uvelike je bio inspiriran radom Johanna Wilhelma Kleina, Austrijanca koji je u 19. stoljeću opisao trening pasa vodiča (Franck, Haneline, Brooks i Whitstock, 2010).

Autorica Dorothy Harrison Eustis napravila je ključan događaj za pse vodiče u Sjedinjenim Američkim Državama kada je 1927. godine objavila članak u novinama naslovljen „*The seeing eye*“ (Eustis, 1927). Autorica je u članku opisivala svoj posjet potsdamskoj školi za pse vodiče. Članak je izazvao veliki interes u zajednici osoba oštećena vida te dvije (2) godine kasnije otvara se prva američka škola za pse vodiče koja djeluje i danas, The Seeing Eye (Fishman, 2003).

Za razliku od prvih prikaza pasa vodiča, kada su se koristili mali psi, danas se najviše koriste labrador retrieveri (34%), njemački ovčari (24%), zlatni retrieveri (23%) te mješanci labrador i zlatnog retrievera (18%) (Fishman, 2003).

1.3. Školovanje pasa vodiča

Kako Franck i sur. (2010) navode, kretanje uz pomoć psa vodiča predstavlja partnerstvo između osobe oštećena vida i psa vodiča, koji je istreniran za:

- 1) zadržavanje smjera
- 2) prelazak ulice
- 3) opažanje i zaobilazanje visinskih i nizinskih prepreka,
- 4) prepoznavanje lokacija
- 5) upozoravanje korisnika na promjene u terenu
- 6) odbijanje nesigurnih komandi korisnika
- 7) korištenje vještina rješavanja problema i preuzimanje inicijative (str. 282).

Školovanje pasa vodiča traje 8 mjeseci gdje instruktor budućeg psa vodiča poučava navedenim vještinama. U posljednjoj fazi školovanja, instruktor za pse vodiče koristi povez kako bi što zornije psu dočarao iskustvo kretanja s osobom oštećena vida (Centar za rehabilitaciju Silver, 2011).

Školovanje i trening kod budućih pasa vodiča izaziva stres, strah i anksioznost (Goddard i Beilharz, 1984; Ando, Karasawa, Shioya i Tanaka, 2020). U početnom i srednjem dijelu školovanja pasa vodiča, kod pasa je dokazano povećanje razine kortizola, jednog od markera stresa. Što je školovanje više napredovalo, smanjivala se razina kortizola kod pasa vodiča. Pretpostavlja se kako stavljanje pojasa na pse može biti povezano s povećanjem stresa koje za svoju posljednicu ima povećanje razine kortizola u krvi (Ando i sur., 2020).

Fallani, Prato Previde i Valsecchi (2006) su u svojem istraživanju pronašli kako su psi vodiči pasivniji u usporedbi sa psima koji su kućni ljubimci. Tu pasivnost autori povezuju sa školovanjem i treningom pasa vodiča, koji su poučeni ležati uz osobu oštećena vida dok ona sjedi,

radi ili odmara. Također, psi vodiči pokazali su veću fizičku privrženost svojem korisniku od kućnih pasa, što se jednako tako može povezati s njihovim treningom. Ostale razlike kućnih pasa i školovanih pasa vodiča uključivale su manju preplašenost vanjskim stimulusima te bolje kontroliranje vlastitih reakcija prilikom čekanja vlasnika u stanu ili prepoznavanja svog vlasnika u masi ljudi (Fallani i sur., 2006).

1.4. Proces podudaranja

Od osobe oštećena vida koja koristi psa vodiča, odnosno *dog handlera*, očekuje se davanje komandi na vrijeme, pohvale, poticanja i povremeni ukori (Franck i sur., 2010). Prije početka obuke provodi se procjena kojom se osigurava da se za osobu oštećena vida odabere odgovarajući pas vodič, a taj proces se naziva proces podudaranja (engl. *matching*). Sama obuka uključuje dobro podudranje, trening psa vodiča i osobe oštećena vida kao partnere te, nakon treninga, kontinuirano praćenje (Lloyd, La Grow i Budge, 2013).

Dobro podudaranje izuzetno je bitno, a povezanost između psa i osobe dokazana je i opisana kao privrženost. Psi prema svom vlasniku pokazuju privrženost sličnu dojenčadi i čimpanzama (Topàl i sur., 1998; Prato Previde i sur., 2003, prema Fallani i sur., 2006). Psi vodiči razvijaju privrženost za osobu oštećena vida nakon što su već razvili i izgubili dvije bitne privrženosti: 1) sa socijalizatorom tijekom prve godine života i 2) s instruktorom pasa vodiča tijekom školovanja i treninga. Činjenica kako nakon razvijanja i razbijanja dviju privrženosti moraju razviti i treću, sa osobom oštećena vida, može potencijalno narušiti taj odnos (Fallani i sur., 2006).

Posljedice neuspješnog podudaranja imaju potencijal smanjiti kvalitetu života osobe oštećena vida i smanjiti njezino kretanje, a posljedice su i gubitci vremena i sredstava od strane ustanove koja je školovala i trenirala psa i korisnika (Lloyd, La Grow i Budge, 2008). Ustanove koje se bave školovanjem i obukom za pse vodiče veliku pažnju pridaju procesu podudaranja, ali ne postoji sistematična evaluacija uparivanja osobe oštećena vida i psa vodiča te njihovih ishoda (Lloyd, Budge, La Grow i Stafford, 2016).

Nicholson, Kemp-Wheeler, Griffiths i Wheeler (1995) i Lloyd i sur. (2016) pronašli su slične rezultate u postotku vraćanja pasa vodiča zbog neuspješno obavljenog procesa podudaranja. Tako su Nicholson i sur. (1995) pronašli kako se 25,4% pasa vodiča vrati u ustanovu, dok je u drugom istraživanju od 26,3% neuspješnih podudaranja, 19,5% rezultiralo vraćanjem psa ustanovi (Lloyd i sur., 2016). Autori navode kako su psi vraćani unutar prvih 10 mjeseci partnerstva (najčešće tri mjeseca) te pretpostavljaju kako je tomu razlog što se u tako kratkom vremenskom okviru nije uspjela razviti dovoljna emocionalna povezanost psa i osobe oštećena vida koja bi spriječila osobu od vraćanja psa.

U svojem istraživanju, Lloyd i suradnici (2016) su pronašli kako vraćanje pasa vodiča nije uvijek povezano s neuspješnim procesom podudaranja. Međutim, većinu razloga za vraćanje psa vodiča uključivali su percipirani ponašajni problemi psa, a zatim zdravstveni problemi psa. Bitno je za napomenuti kako su psi bili vraćani zbog ponašajnih problema u radu više nego kod kuće. Većina pasa vodiča koja su vraćena su, posljedično, prošla kroz proces uspješnog drugog podudaranja, što ukazuje na činjenicu kako uspješno podudaranje ne ovisi samo o psu vodiču ili samo o osobi oštećena vida, već o partnerstvu i odnosu koji se između njih dvoje (ne) stvori (Lloyd i sur., 2016).

1.5. Prednosti i nedostaci posjedovanja i kretanja sa psom vodičem

Wiggett-Barnard i Steel (2008) su u svojem kvalitativnom istraživanju intervjuirali šest (6) osoba oštećena vida koje se kreću uz pomoć pasa vodiča. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su višestruke prednosti u posjedovanju i kretanju sa psom vodičem:

- 1) poboljšana mobilnost
- 2) osoba oštećena vida dobiva društvo
- 3) osoba oštećena vida natjerana je na (pozitivne) promjene u osobnosti
- 4) promjena životnog stila zbog psa
- 5) mnogobrojne socijalne prilike
- 6) pas vodič je izvor ponosa za osobu oštećena vida.

Slične dobrobiti psa vodiča pronašli su i drugi autori. Pas vodič služi i kao izvor osjećaja kontrole za osobe oštećena vida koje se često u općoj populaciji percipiraju kao bespomoćne. To za posljedicu ima i povećanje samopouzdanja korisnika, povećanje osjećaja vrijednosti i neovisnosti te pozitivan utjecaj na self koncept. Osim psiholoških promjena, vlasnici pasa vodiča navode i pozitivne socijalne promjene poput povećanja mobilnosti, zdravog načina života i pozitivnih socijalnih interakcija (Sanders, 2000; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Lloyd, Budge, Stafford i La Grow, 2009; Lane, Matthews, Ellison i Palmer, 2016; McIver, Hall i Mills, 2020).

U svojem istraživanju autori Glenk, Příbylová, Stetina, Demirel i Weissenbacher (2019) nisu pronašli statistički značajnu razliku u varijabli kvalitete života kod osoba oštećena vida koje koriste psa vodiča i osoba oštećena vida bez psa vodiča. Autorica Whitmarsh (2005) u svom je istraživanju pronašla kako su vlasnici pasa vodiča bili mlađi, obrazovaniji i zaposleniji u usporedbi s osobama oštećena vida koje nemaju psa vodiča, a koje su najčešće imale dodatne utjecajne teškoće, živjele same i imale rezidualni vid.

Statistički značajna razlika između ovih dviju skupina bila je subjektivni osjećaj neovisnosti, gdje su vlasnici pasa vodiča zabilježili pozitivnije odgovore. Također, vlasnici pasa vodiča naveli su manje medicinske troškove u usporedbi s osobama oštećena vida koje ne koriste psa vodiča (Glenk i sur., 2000). Slične rezultate u područjima subjektivnog osjećaja neovisnosti te financijskih ušteda pronašli su i McIver i suradnici (2020) u svojoj longitudinalnoj studiji uspoređujući korisnike koji imaju psa vodiča i korisnike koji su na listi čekanja.

Pas vodič, kao i bijeli štap, daje socijalnoj okolini znak da se među njima nalazi osoba oštećena vida. Ipak, osoba oštećena vida poruku koju šalje okolini može doživljavati kao nešto negativno jer, iako joj osigurava sigurnost, u sebi sadrži i činjenicu da osoba ima neko oštećenje. Upravo iz tog razloga, osoba oštećena vida psa vodiča ili bijeli štap može doživljavati kao simbol stigme. Kada osoba koristi pomagalo za orijentaciju i kretanje, više ne može „proći“ kao videća osoba (Goffman, 1965, prema Wainapel, 1989).

Istraživanje koje je proveo Sanders (2000) dokazalo je potencijal percipiranja psa vodiča kao izvor stigme te se, uz brigu o psu u kući, taj čimbenik istaknuo kao jedan od izazova u kretanju sa psom vodičem. Međutim, autor naglašava kako se ovakvo gledište najviše vezivalo uz iskustvo ispitanika prije nabavljanja psa vodiča i prije svojevrsnog „mirenja“ s činjenicom da imaju

oštećenje vida (Sanders, 2000). Upravo je neprihvatanje vlastitog oštećenja vida, uz stigmatu i manjak samopouzdanja, bilo glavni razlog odbijanja nabavljanja psa vodiča (Whitmarsh, 2005).

Drugi pronađeni nedostaci u posjedovanju pasa vodiča uključuju izbjegavanje korisnika i psa kod ljudi koji se boje pasa, smetnje u okolini koje smanjuju sposobnost vođenja, neznanje opće populacije o psima vodičima, briga o psu, čišćenje za psom, odlazak na neka mjesta koja nisu prikladna za pse i negativna pažnja okoline (Whitmarsh, 2005; Wiggett-Barnard i Steel, 2008).

U ispitivanju stavova opće populacije prema psima vodičima, Thomas (2016) je pronašla kako 30% ispitanika smatra kako se psa vodiča smije pomaziti kada ga vide, a 12% ispitanika je smatralo kako psi lugalice ne predstavljaju problem za pse vodiče. Također, konzervativni ispitanici imali su izraženije negativne stavove prema psima pomagačima (Thomas, 2016).

S obzirom na to da je povezanost psa vodiča i njegovog vlasnika veća nego kod pasa kućnih ljubimaca, prestanak partnerstva, odnosno rada psa, za osobe oštećena vida predstavlja izvor distresa za osobu oštećena vida. (Nicholson, 1993). U istraživanju navedenog autora neki ispitanici su završetak rada i partnerstva sa svojim psom vodičem uspoređivali sa smrću bliske osobe i s vlastitim gubitkom vida.

Smrt psa vodiča, bilo prije, bilo poslije umirovljenja psa, bila je velik izvor boli kako za osobu oštećena vida, tako i za njezinu obitelj. Smrt psa vodiča ispitanici su uspoređivali sa smrću prijatelja ili člana obitelji, a uz osjećaje tuge i gubitka, pojavljivali su se i krivnja i ljutnja. Samookrivljavanje osoba oštećena vida za smrt psa bilo je povezivano s prirodom njihovog oštećenja. Osobe oštećena vida su smatrale kako bi videća osoba ranije primijetila simptome bolesti psa i spriječila smrt (Nicholson, 1993, str. 30).

1.6. Osposobljavanje za kretanje sa psom vodičem

Sama obuka i osposobljavanje za kretanje sa psom vodičem u Republici Hrvatskoj traje sveukupno šest (6) tjedana, od čega je pet (5) tjedana u centru, a jedan (1) tjedan u mjestu življenja osobe oštećena vida (Centar za rehabilitaciju Silver, 2011). U Republici Hrvatskoj osposobljavanjem osoba oštećena vida za kretanje sa psom vodičem bave se Centar za rehabilitaciju Silver i Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet. Prosječno trajanje partnerstva psa vodiča i osobe oštećena vida traje od 7-10 godina (Nicholson i sur., 1995; Caron-Lormier, England, Green i Asher, 2016; Lloyd i sur., 2016). Tri glavna razloga za prekid partnerstva između psa vodiča i njegovog korisnika su: 1) umirovljenje psa; 2) ponašajni problemi psa povezani s neuspješnim procesom podudaranja i 3) smrt psa (Nicholson, 1993).

Školovanje i trening pasa vodiča za osobe oštećena vida je besplatno, kao i njihovo osposobljavanje za kretanje sa psom vodičem. Privatna praksa u ovom području rehabilitacije još uvijek ne postoji, a autori Wirth i Rein (2008) pretpostavljaju da su tomu razlog ograničeni prihodi osoba oštećena vida. Troškovi školovanja, treninga i njege za psa tijekom procijenjenih 8 godina rada iznose 40,598\$ (\approx 289,780 kn) (Wirth i Rein, 2008). Iz tog razloga, autorica Withmarsh (2005) navodi da osobe oštećena vida, prije samog ulaska u ovaj rehabilitacijski program, moraju dokazati potrebu za kretanjem koju pas vodič može ostvariti.

Već navedeni autori Wirth i Rein (2008) su u svom istraživanju pronašli kako po godini rada sa psom vodičem troškovi vezani uz psa za korisnika psa vodiča iznose 2,379\$ (\approx 16,980 kn). Međutim, uzevši u obzir činjenicu kako osobe oštećena vida zbog psa vodiča imaju velike uštede u formalnoj i neformalnoj skrbi, autori zaključuju kako su „psi vodiči obećavajuća intervencija za osobe oštećena vida“ (str. 97). Ovome u prilog idu i već navedene višestruke dobrobiti koje osoba oštećena vida može imati zbog odabira kretanja sa psom vodičem.

U svom godišnjem izvještaju iz prosinca 2021. godine, International Guide Dog Federation navodi kako u svijetu trenutno postoji 22,939 aktivnih pasa vodiča u 34 države članice (International Guide Dog Federation, 2021), što je za skoro dvije tisuće pasa vodiča više nego 2020. godine (International Guide Dog Federation, 2020). Zovko (1998) navodi podatak kako su se 1994. u Republici Hrvatskoj sa psom vodičem kretale samo četiri osobe oštećena vida.

U Republici Hrvatskoj danas ne postoje službeni podaci o broju osoba oštećena vida koje se kreću uz pomoć psa vodiča, ali sudionik iz ovog istraživanja naveo je da je u Republici Hrvatskoj taj broj otprilike četrdeset (40) pasa.

Zakon o korištenju psa pomagača koji je na snazi od travnja 2019. definira prava i obveze korisnika, voditelja i stručnog voditelja psa pomagača i terapijskog psa; osposobljavanje za korisnika psa pomagača i terapijskog psa; socijalizaciju i školovanje psa; edukaciju trenera i radnog instruktora te ugovaranje i financiranje i prestanak obavljanja djelatnosti (Zakon o korištenju pasa pomagača, NN 39/19).

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj i istraživačko pitanje

Problemsko pitanje ovog istraživanja je utvrditi koji su čimbenici u rehabilitacijskom programu pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa vodiča.

Cilj ovog istraživanja jest ispitati i detektirati čimbenike s kojima se susreću radni instruktori pasa vodiča prije prijenosa psa vodiča na osobu oštećena vida, za vrijeme samog prijenosa i nakon prijenosa psa na osobu oštećena vida.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

Uzorak sudionika uključenih u ovo istraživanje bio je prigodni i namjerni. Namjerno uzorkovanje sudionika koristi se u istraživanjima kada se ispitanici biraju po određenom kriteriju, a s ciljem veće homogenosti ili bolje informiranosti sudionika o temi istraživanja (Miles i Huberman, 1994). U ovom slučaju namjerno uzorkovanje je provedeno kako bi se u istraživanje uključili najinformiraniji sudionici koji imaju najviše iskustva s temom razgovora.

Kriterij za uključivanje u istraživanje bio je da su sudionici radni instruktori pasa vodiča koji rade na prijenosu psa vodiča na osobu oštećena vida te da djeluju na području Republike Hrvatske. Sudionici su regrutirani iz Centra za rehabilitaciju Silver i Hrvatske udruge za školovanje pasa vodiča i mobilitet, koji su ujedno i jedine institucije u Republici Hrvatskoj koje rade prijenos pasa vodiča na osobe oštećena vida. U ovom istraživanju sudjelovalo je pet (5) radnih instruktora pasa vodiča i terapijskih pasa, odnosno, u istraživanje je uključena cijela populacija. Od toga su u istraživanju sudjelovale tri (60%) žene i dva (40%) muškarca. Zovko (1998) navodi kako za uspješnog instruktora pasa vodiča nije bitno visokoškolsko obrazovanje, ali znanje i razumijevanje područja orijentacije i kretanja osoba oštećena vida od velike je važnosti. Intervju se sastojao od polustrukturiranih pitanja.

Svi sudionici su prije samog intervjua prošli kroz proces pristanka na istraživanje. Kako navode brojni autori, pristanak na istraživanje ima četiri procesa: podatci o cilju istraživanja, trajanje i način sudjelovanja, rizici i dobrobiti istraživanja te prekid sudjelovanja u istraživanju

(Smythe i Murray, 2000; Haggerty, 2004; Koocher i Keith-Spiegel, 2008, prema Čorkalo Biruški, 2013). Osim ovih informacija, sudionici su prije samog intervjua na e-mail adrese dobili vodič za intervju u kojem su im bile prezentirane teme, odnosno pitanja kojima se istraživanje bavi. Sudionici za sudjelovanje nisu imali dobili nikakve direktne benefite i/ili naknade.

Svi sudionici su potpisali Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju u kojem im je dodatno pojašnjen način na koji će se koristiti audio zapisi te sigurnost u anonimizaciju njihovih odgovora koja se postigla odvajanjem njihovih identifikacijskih podataka od snimljenih materijala (Čorkalo Biruški, 2013).

Svaki sudionik je sam birao vrijeme i lokaciju na kojoj se provodi njegov intervju. Intervjui su najčešće bili obavljani na radnim mjestima sudionika te jedan u kafiću. Pitanja su bila otvorenog tipa te se sudionike poticalo na otvoreno i slobodno govorenje svojih misli i iskustava. Pitanja za intervju bila su unaprijed pripremljena, međutim kako Žentil-Barić (2016) navodi, polustrukturirani intervju prati logiku razgovora. Intervjui su bili snimani diktafonom, a zatim doslovno transkribirani. Intervjui su trajali od 40 do 70 minuta. Po završetku intervjua uslijedila je izrada transkripata te čitanje, ponovno iščitavanje i analiza te kodiranje istih. Podaci dobiveni intervjuima analizirali su se principima kvalitativnog metodološkog pristupa tematske analize (Braun i Clarke, 2006).

Ovo je prvo istraživanje ovakvog tipa na području Republike Hrvatske, a uvidom u stranu literaturu nije pronađeno niti jedno istraživanje o psima vodičima čiji su uzorak bili instruktori pasa vodiča. Nalazi ovog istraživanja mogu dati uvid u trenutno stanje ovog rehabilitacijskog programa te potencijalne potrebe i smjernice za promjenom.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Iz analize transkripata pojavilo se 5 kodova koji su pretvoreni u kategorije i sukladno tome definirani. Unutar kategorija javile su se potkategorije. Te kategorije su:

1. Problemi sa psom – PROBPAS - problemi koji se javljaju na strani psa u cijelom procesu treninga
2. Izazovi u odnosu psa vodiča i osobe oštećena vida – ODNOSPOV – izazovi u odnosu psa vodiča i osobe oštećena vida
3. Problemi osobe oštećena vida – PROBOOV – problemi koji se javljaju na strani osobe oštećena vida u cijelom procesu prijenosa psa vodiča (problemi u mentalitetu, asertivnosti, naučena bespomoćnost, dosadašnje znanje i iskustvo)
4. Socijalni benefiti psa vodiča – SOCBEN – socijalni benefiti korištenja psa vodiča
5. Zakon i propisi – ZAKPROP – osvrt na zakone i propise u ovom dijelu rehabilitacije osoba oštećena vida, utjecaj i provođenje zakona tijekom samog treninga, ali i poslije njega

4.1. Problemi sa psom

Kod problema na strani psa sudionici su navodili **strahove, zdravstvene probleme psa, rutinu koja je za psa od neizmjerne važnosti, vezivanje psa za instruktora, ponašajne probleme psa i strukturu.**

Kod zdravstvenih problema pasa vodiča, sudionik 01 navodi:

Imamo pse sa zdravstvenim problemima, što samo za sebe može biti izazov. Primjerice, sada u centru imamo štene koje treba operaciju jer ima problem s jetrom. Ostali zdravstveni problemi koji ih mogu spriječiti u tome da postanu psi vodiči su: alergije, bilo koji strukturalni problemi s kostima pasa ili problemi sa zglobovima, imali smo i pse s kroničnim bolestima želuca ili dobiju kolitis od stresa pa imaju učestale proljeve i zbog toga ne mogu biti psi vodiči.

Stres budućih pasa vodiča, koje za njih predstavlja samo školovanje i trening, bio je tema prethodnih istraživanja (Goddard i Beilharz, 1984; Ando i sur., 2020). Ando i sur. (2020) su

dokazali povećanje razine kortizola u krvi pasa vodiča tijekom treninga. Kelley, Minikhiem, Kiley, O'Mahony, O'Sullivan, Boileau i Park (2007) su pronašli da povećana razina stresa može dovesti do bolesti koje za posljedicu imaju probavne smetnje, poput spomenutog kolitisa kojeg je naveo sudionik 01.

Strahovi pasa, koji su opisani u istraživanjima već spomenutih autora Goddarda (1984) te Ando i sur. (2020), mogu biti eliminirajući čimbenik u treningu pasa vodiča. Sudionik 01 navodi:

Možete imati i psa koji se boji, što može biti izazov. Problemi u ponašanju, imate probleme temperamenta što su u biti strahovi. To je nešto na čemu se može raditi dok su psi vrlo mladi, ali kad su stariji... Da, generalno, najčešće su strahovi više specifični pa neće biti strah od svih ljudi nego npr. strah od plavuša, muškaraca, žena ili djece. Ako imaju strahove to je jako teško za eliminirati kompletno. Možete malo raditi na tome, ali to nije dovoljno da bi taj pas bio dobar pas vodič. Za psa vodiča moraju imati veću razinu fizičke stabilnosti. Kad uče za pse vodiče, oni su u biti sportaši, moraju biti jako fit. Četiri psa koja su došla i jedan od njih je počeo lajati na različite stvari, ali baš jako, kao da se boji i zapravo je postajalo sve gore i gore.

Eliminirajuće čimbenike trebalo bi se što ranije detektirati i sukladno njima po potrebi psa prebaciti u drugi program ili udomiti ukoliko su ti problemi toliki da narušavaju mogućnost da određeni pas bude terapijski pas ili pas pomagač. Prekasno detektiranje ovih čimbenika neće imati loše posljedice na psa ili na instruktora, ali će donijeti gubitak vremena i novaca koji su se uložili u njegovo školovanje.

Izgradnja privrženosti psa i osobe oštećena vida se u ovom istraživanju ističe kao jedna od najvažnijih, ako ne i najvažnija stvar u cjelokupnom treningu. O njoj će detaljnije biti riječ u sljedećoj kategoriji: Odnos psa vodiča i osobe oštećena vida. Međutim, jedan od izazova s kojima su se ispitanici susreli jest vezivanje i izgradnja privrženosti psa vodiča za instruktora pasa vodiča do te mjere da je pas prebačen u drugi program. Kako sudionik 01 navodi:

Psa smo prebacili u drugi program jer se uspostavilo da je pas bio previše vezan na instruktora i jednostavno nismo mogli napraviti transfer na korisnika i pas je išao u drugi program, a korisnik je nakon nekog vremena dobio novog psa.

Kako navode Fallani i sur. (2016), pas vodič tijekom života izgrađuje tri privrženosti, od kojih dvije (onu sa socijalizatorom i onu s instruktorom) gubi u prve dvije godine života. To ima potencijal narušiti treću privrženost koju pas mora izgraditi, onu sa svojim korisnikom. Jedna od tehnika koje se koriste u pokušaju distanciranja članova ustanova od pasa je izbjegavanje očnog kontakta sa psom. Također, budućeg psa vodiča treba se naučiti i na dobivanje pojačivača (pohvala, maženja i motivatora) samo od osobe s kojom radi. Sukladno tome, sudionik 03 navodi pravovremeno odvajanje psa iz ustanove:

Mislim i psu će biti lakše kad iz vidokruga izbacim sve ove ljude koje tu susreće i poznati su mi, a ignoriraju ga, ne? I kad dođe u novu sredinu gdje će ga ti ljudi, odlučili su se za psa vodiča, prihvaćaju ga.

Rutina, struktura i ponavljanje istaknule su se kao čimbenici od velike važnosti za psa, ali posljedično i za osobu oštećena vida jer, ukoliko se sa psom ne ponavlja, osoba oštećena vida se dovodi u izravnu opasnost prilikom kretanja. Sudionici 05 i 02 izjavljuju:

Ono što je kod pasa, ono što je... Oni vole rutinu, ono što se ponavlja, to ostaje. Ono što ti ne ponavljaš, to blijedi. Kužiš pas ima ono, strukturu.

Recimo veći problem je kod naših pasa to što su svi naučeni ići uvijek na pločnik i onda kad dođete u pješačku zonu, tipa Dubrovnika, Splita, pas će uvijek vući na onaj najmanji mogući pločnik, bez obzira što se sada može kretati po sredini. Psu treba vremena da se prilagodi na drugi način kretanja.

Izazovi s različitim načinima rada za psa vodiča dotiču se i osobe oštećena vida. Naime, prevelika očekivanja od psa i mijenjanje okoline može narušiti samopouzdanje pasa koji su, kao i korisnici oštećena vida, trenirani na određenim trasama. Stoga su kontinuirana podrška i kontakt s ustanovama koje pružaju ovaj oblik rehabilitacije ključne. Ukoliko se korisnik odluči preseliti na novu lokaciju, ima pravo zatražiti od ustanove određen broj sati kako bi instruktori mogli pripremiti psa i osobu na novo područje rada.

4.2. Odnos psa vodiča i osobe oštećena vida

U kategoriji odnosa psa vodiča i osobe oštećena vida, sudionici su imali skoro u potpunosti poklapajuće odgovore te su detektirali podjednake faktore koji ovaj odnos grade ili narušavaju. Ti faktori su: **kontakt očima, proces podudaranja i veza između osobe oštećena vida i psa, korištenje psa kao GPS uređaja i pretjerana očekivanja od psa, smrt psa te redovito korištenje psa.**

Kontakt očima, koji se kod pasa kućnih ljubimaca koristi kao jedan od pojačivača i izgradnje odnosa sa psom, u treningu i školovanju pasa vodiča mora se eliminirati. Ta eliminacija se radi zbog same prirode oštećenja vida. Osobe oštećena vida taj aspekt pohvale moraju nadomjestiti drugim vrstama nježnosti. Sudionik 01 ističe:

...tipa psi imaju tendenciju s nama imati kontakt očima. Učiti psa da ga ja ne moram gledati kako bih ga pohvalila, kako bi radila nešto lijepo s njim... U povezivanju psa i osobe. Učiti nove korisnike psa vodiča. Ljudi koji su prije imali psa vodiča nemaju taj problem, ali učiti nove da se povežu sa psom pogotovo ako prije nikad nisu imali psa, a i problem je što ne mogu čitati govor tijela psa. Na to moram pripremiti i psa, ako želim da osoba dotakne glavu psu da provjeri je li on ometene pažnje, moram i psa pripremiti da će se to događati i da je to normalno. To može biti izazov ako pas nije spreman na to.

Sudionik 05 ističe:

...općenito slijepom je teže napraviti kontakt nego nekom videćem zbog vida. Jako puno puta te pas zna pogledati pa ti kažeš "Bravo, da, super", obratiš mu se i to. Ili te pas gleda, a ti gledaš u njega i kroz njega k'o ono i mislim da ti je tu glavni catch, di je njima to da se povežu. A oni to moraju nadomjestiti ono, toplinom i nečim...

Proces podudaranja je idući faktor kojeg je istaknulo svih 5 sudionika istraživanja. O važnosti procesa podudaranja pisali su i istraživali mnogobrojni autori (Nicholson i sur., 1995; Valsecchi, Prato Previde, Accorsi i Fallani, 1989; Fallani i sur., 2006; Lloyd i sur., 2006; Lloyd i sur., 2008; Lloyd i sur., 2013; Lloyd i sur., 2016). Dobro podudaranje čini se kao ključna stvar koja se odvija prije samog prijenosa psa vodiča na osobu i o njemu ovisi proces prijenosa, ali i sam ishod. Kako bi osoba oštećena vida bila samostalna, sigurna i učinkovita u svom kretanju te kako

bi pas vodič zadržao svoje samopouzdanje, bitno je da se između tih dvoje ključnih sudionika dogodi pravilno podudaranje i razvije privrženost. Sudionik 04 navodi:

Da, pa mislim prvo je zapravo odabrati pravog psa za korisnika. To je jedan veliki izazov, znači taj matching takozvani. To, to imate ono, veliku odgovornost da hm, nema idealnog spoja kao niti među ljudskim odnosima, može se uvijek dogoditi nesporazum neki. Ali velim, to je ono, najodgovorniji dio posla jer osim što se pas treba sljubiti s korisnikom, treba biti prihvaćen i u cijeloj obitelji. Znači to i taj kontakt sa psom da se ostvari u tako zapravo kratkom vremenu. Koliko god se čovjeku to čini da je izdvojen iz obitelji na nekih 4-5 tjedana, na kraju im brzo to vrijeme prođe koliko je program intenzivan i puno se toga radi jer vi u tih 5 tjedana korisnik treba postati kao mali instruktor.

Second dog syndrome ili sindrom drugog psa, kojeg donose i definiraju Lloyd i suradnici (2016), istaknuo se i u ovom istraživanju. Sindrom drugog psa označava tendenciju korisnika pasa vodiča da prvog psa vodiča kojeg su imali uspoređuju sa svim sljedećima. Iz tog se razloga neuspješnim procesom podudaranja od strane osoba oštećena vida izvještava najviše u slučaju drugog psa. Drugi pas vodič ima najveću prevalenciju vraćanja u ustanovu, a treći psi vodiči imaju tendenciju biti prozvani kao dobro podudaranje od strane korisnika (Lloyd i sur., 2016). Kako sudionik 03 navodi:

Kod korisnika koji dobivaju zamjenske pse vam je uvijek znači da, onaj prvi pas je najbolji na svijetu, drugi pas je najgori na svijetu, treći pas je već u redu. Znači treba im vremena da ne znam, primjer zvaog me korisnik jer je mislio da pas previše miče glavu lijevo-desno.

Dakle, i u ovom istraživanju je potvrđen nalaz prethodno navedenog istraživanja Lloyda i suradnika (2016) kako je trend vezanja uz psa najbolji s prvim psom, najlošiji s drugim te zadovoljavajući s trećim psom vodičem.

Sindrom drugog psa dosad nije istraživao kao zaseban čimbenik. Može se pretpostaviti kako je više čimbenika povezanih s ovim fenomenom. Prvi jest iskrivljavanje pamćenja, gdje vlasnici uz svog prvog psa vodiča vežu samo najbolje osobine, zanemarujući loša iskustva (Lloyd i sur., 2009, prema Lloyd i sur., 2016). Drugo moguće objašnjenje je da ustanove ne posvete dovoljno pažnje izgradnji drugog procesa podudaranja, pod premisom kako je navedeni korisnik spreman na izazove jer ima iskustvo (Lloyd i sur., 2016). Treće moguće objašnjenje jest navika

vlasnika na prvog psa, pri čemu mu se svako odstupanje idućeg psa od onog prethodnog čini kao pogrešno i, samim time, neoprostivo.

Nalazi iz ovog istraživanja te nalazi iz prethodno spomenutih upućuju na implikaciju za rad ustanova koje se bave školovanjem i prijenosom pasa vodiča. Ustanove bi jednaku pozornost morale posvetiti i drugom podudaranju, s obzirom na to da drugi psi imaju najveću prevalenciju vraćanja. Ponovno treniranje psa za drugi program ili za drugu osobu oštećena vida rezultiralo bi gubitkom vremena i financija za ustanove koje provode ovaj oblik rehabilitacije.

Sljedeći izazov, kako navodi sudionik 04, koji može narušiti odnos psa vodiča i osobe oštećena vida je ukoliko osoba oštećena vida psa doživljava isključivo kao pomagalo i ne vidi svoju odgovornost u samom kretanju:

Mislim situacije, dešava se i jedno i drugo, dešava se to što koliko god mi 100 puta kažemo i naglašavamo da pas nije mašina, da pas može pogriješiti, da pas treba komunikaciju, da pas treba razno razni support tih prvih 6 mjeseci, klijenti neki očekuju da su dobili nepogrešivi stroj što pas nije. Znači onda znaju zvati zbog nekih stvari koje ne razumiju, zbog nekih stvari koje je pas pogriješio. I onda nekad i za najmanju sitnicu nastaje panika.

I u istraživanju autora Sandersa (2000) neki ispitanici su izvještavali o svojim psima vodičima jedino kao o uređaju za kretanje. Anegdotalno su poznati podaci kako opća populacija pse vodiče smatra kao GPS uređaj koji vodi osobu. Tomu nije tako, a nalazi ovog istraživanja upućuju na činjenicu kako su orijentacijske vještine osoba oštećena vida ključne kako u kretanju s bijelim štapom, tako i u kretanju sa psom vodičem. Korisnik i njegov pas vodič moraju surađivati kao tim jer je za uspješnost kretanja jednaka odgovornost na jednom i na drugom sudioniku ovog partnerstva. Sudionik 04 ističe:

Ljudi su ono iz neznanja, najgore vam je to kad netko psa doživljava kao pomagalo i misli da je to stroj koji će mu, besprijekorno ga voditi od točke A do točke B. Bez nekakvog vlastitog angažmana, to je prosto nemoguće, da takav tim uspije, ali imate i takvih ljudi.

Osobe oštećena vida je prije samog početka prijensa bitno upoznati s mogućnostima i ograničenjima pasa vodiča, a procjena bi trebala uključivati i procjenu orijentacijskih vještina samog korisnika te upućivanje na trening bijelog štapa ukoliko orijentacijske vještine nisu

dovoljno razvijene. Zanemarivanje kretanja i vježbanja sa psom istaknuli su se kao veliki percipirani izazovi kod dva ispitanika. Kako sudionik 02 navodi:

Situacije najčešće nastaju iz razloga jer oni ne uđu u kolotečinu nego 3 dana, 5 dana ne rade ništa i onda pokušavaju raditi. Slično kao da sad ne dišemo dva dana pa onda počnemo intenzivno disati, pa nam puknu pluća. Jer mislim da bi trebali svaki dan ići na te svoje trase i čak i kondicijsku trasu radimo, ona je jednostavna i radi se u stvari u tome da se oni kreću dosta. Ovaj, i ako nju zanemare, budu problemi onda jer pas ne ispuca energiju i tako dalje, pas se boji. Onda znam da se nije hodalo. Ali pazite, ako pas ne radi često, on zaboravi. Znači ako se mi koristimo sa psom da on samo ima bijeli prsluk i na ulici kad nas vide kažu "On je slijep.", a ne radi, radimo sebi najgore moguće. Pas zaboravi, preskače, ne radi dobro, niste, nema samopouzdanja, a vi nemate vjeru u njega da će on to napraviti kako treba.

Smrt psa koja je detektirana kao jedan od tri najčešća razloga prekida partnerstva (Lloyd i sur., 2016) predstavlja veliku emocionalnu traumu za osobu oštećena vida (Nicholson, 1993). O smrti psa izvještavaju i instruktori u ovom istraživanju, međutim ne ističu isključivo emocionalnu traumu kao Nicholson (1993). Dvoje od pet sudionika ovog istraživanja ističu i drugi pol ove problematike, a to je da su ponekad osobe oštećena vida odmah u potrazi za novim psom. Sukladno tome, sudionci 04 i 01 navode:

Kako koji reagiraju, neki ne žele o tome pričat, neki pričaju, neki razmišljaju odmah, što je meni onako... Ali opet razumijem njih jer njihovo kretanje ovisi o tome. Da odmah nakon toga "odmah mi pripremaj drugog psa". Sad onako joj pa... Ali opet ih morate gledati s tog drugog aspekta...

Odlazak u mirovinu je neminovan i doći će, a i smrt, nadživiti ćeš psa. To je nešto za što uzimaš rizik od početka, otkad nabaviš psa vodiča. Nekad nisu spremni. Ja bih im dala novog psa odmah, ali nekad nisu spremni, moraju biti spremni na novog psa. Nekad preispituju sve u toj situaciji. Možda ne mogu opet ovo, možda ne želim opet prolaziti kroz ovo. Uložite puno u taj proces i onda se dogodi smrt...

Međutim, svi sudionici ističu pripremu korisnika tijekom samog prijenosa na mogućnost bolesti i gubitka psa, što se čini kao najbolja i jedina mogućnost intervencije. Sudionik 02 ističe i važnost pripreme socijalizatora pasa vodiča ¹ na to da će se nakon godinu dana morati oprostiti od psa.

4.3. Problemi osoba oštećena vida

Kod kategorije problema koji se javljaju na strani osoba oštećena vida dobiveni su različiti nalazi kod sudionika, odnosno, u ovoj kategoriji se percepcije sudionika najmanje poklapaju. Bitno je za napomenuti kako odgovori sudionika nisu dijametralno suprotni, već je svaki sudionik na pitanje „S kojim se izazovima susrećete kada u prijenos uđe osoba oštećena vida?“ dao odgovor iz svog kuta gledišta. Ipak, **dodatne utjecajne teškoće i zdravstveni problemi korisnika** spomenuti su kod dva sudionika.

Sudionik 02 ističe pasivnost i manjak odgovornosti od strane osoba oštećena vida te navodi:

Pa evo recimo ja bi promijenio to da mogu utjecati na te ljude. Znači da oni moraju nešto radi nečeg. Jer i ja moram nešto radi nečeg, da bih dobio plaću. Ja ne mogu utjecati na njih, jako su osjetljivi. Čim ih malo pritisnete, čim im postavite neke granice, oni bježe. To je loše. Nisu spremni uhvatiti se u koštac, oni bježe u sigurnu zonu jer nema im razlike znači, kad bi se na neki način moglo stimulirati da onaj koji ima psa vodiča će dobiti to i to, onda bi oni grizli, ovako ih boli briga. Tako da često vraćanje pasa, ovo ono. Da, jer on može šta god. Ne može mu nitko ništa, a on može uvijek naći razloge ono "pas nije bio za mene, ovo ono".

O pasivnom obrascu komunikacije i ponašanja osoba oštećena vida najviše se istraživalo u kontekstu njihovih socijalnih vještina (Harrel i Strauss, 1986; Correa 1987). Međutim, vještine orijentacije i kretanja dokazane su kao vrlo bitan čimbenik u smanjenju pasivnosti osoba oštećena vida i ovisnosti o drugima (Tellevik i Elmerskog, 2002).

¹ Socijalizatori pasa vodiča su volonteri koje udomljavaju budućeg psa pomagača i terapijskog psa od njegovog 2. do 16. mjeseca života, odnosno do njegovog ulaska u školovanje. Socijalizacija podrazumijeva odrastanje šteneta i privikavanje na svakodnevni život i situacije u kojima se korisnik psa pomagača može naći (Centar za rehabilitaciju Silver, 2011).

Sudionik 04 navodi stres koji osobe oštećena vida osjećaju u samom treningu koji proizlazi iz izbivanja iz vlastitog doma za vrijeme treninga, ali i problem kada je osoba oštećena vida zaposlena, a odlazi u trening.

Jer oni i jesu u stresu. Prvo su odvojeni od obitelji, na nekakvom novom terenu, intenzivno moraju učiti i znaju da ja pratim svaki njihov korak i onda morate stvarno dozirati i korekciju, kritiku na ono što rade, a opet morate ih i hvaliti da taj jedan balans održite, da je čovjek u pozitivnom raspoloženju. Pa znate što, opet iz ugla korisnika znate, njima je to u startu već puno kad im kažete, pogotovo ako su zaposleni, oni moraju uzeti godišnji za to vrijeme, tako da njima je to... A opet nije dobro ni da ih naviknete da ste stalno tu, moraju shvatiti da se moraju odvojiti, da nemaju stalnu podršku.

Pitanje statusa u zajednici osoba oštećena vida predstavlja interesantan nalaz kod sudionika 01 koji spominje određen subjektivan osjećaj „nadmoći“ vlasnika pasa vodiča:

Da, ali ima i određena doza statusa u zajednici osoba oštećena vida prema tomu: "Ja imam psa vodiča i idem okolo i ne moram nikoga pitati za pomoć."

Ovaj nalaz se poklapa s nalazom autora Sandersa (2000) gdje je nekoliko intervjuiranih osoba oštećena vida istaknulo psa vodiča kao superiorniji način kretanja u usporedbi s bijelim štapom kojeg su koristili ranije. Isti autor je pronašao i prihvaćanje vlastitog oštećenja vida kao bitan proces prije početka kretanja sa psom vodičem. Sudionik 01 potvrđuje ovaj nalaz te navodi kako ustanove ponekad odbijaju osobe oštećena vida kao kandidate za psa vodiča upravo iz tog razloga:

Um, a onda imate i neke ljude koji dođu i oni zapravo ne znaju skroz što žele, nisu još skroz ni prihvatili da su slijepi i onda oni još imaju dosta procesa za proći prije nego što je vrijeme za njih da nabave psa vodiča. nekad jednostavno morate reći: "Ne, pas vodič nije za vas."

Zanimljivo je proučiti rezultate istraživanja autorice Whitmarsh (2005) koja je pronašla kako je neprihvaćanje oštećenja vida od strane same osobe bio razlog odbijanja psa vodiča. Dakle, može se zaključiti kako neprihvaćanje vlastitog oštećenja vida može rezultirati odbijanjem psa vodiča iz dva smjera: onaj od same osobe, ali i onaj od ustanove kada to primijete na procjeni.

4.4. Socijalne prednosti pasa vodiča

Ovo istraživanje se fokusiralo na detektiranje socijalnih prednosti i izazova u posjedovanju i korištenju pasa vodiča. U svojem istraživanju Lloyd i sur. (2008) su razlikovali socijalne prednosti i izazove od prednosti i izazova s putovanjem. Prednosti vezane uz putovanje sa psom vodičem su mnogobrojne, a uključuju veću mobilnost, više fizičke aktivnosti, povećan opseg lokacija na koje se može ići, veći subjektivni osjećaj sigurnosti tijekom putovanja (Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Lane i sur., 2016; Rickly, Halpern i McCabe, 2020). U navedenim istraživanjima uzorak su činile osobe oštećena vida. U ovom istraživanju se nisu spominjale prednosti vezane uz putovanje jer se u većoj mjeri dotiču izravnog iskustva osobe oštećena vida nakon prijenosa. Za razliku od prethodnih istraživanja u kojima se javilo više socijalnih prednosti nego izazova u kretanju sa psom vodičem, u ovom istraživanju je situacija drugačija.

Upoznavanje novih ljudi preko psa bio je najčešći odgovor u ovoj kategoriji te su ga istaknula tri (3) sudionika. Bitno je za napomenuti kako dva (2) sudionika nisu navela niti jednu socijalnu prednost u korištenju psa vodiča. **Smanjeni osjećaj izolacije**, odnosno činjenica kako se sada osoba oštećena vida brine za nekoga bio je idući čimbenik kojeg su spomenula dva (2) sudionika. Javile su se i **psihološke prednosti** koje posljedično utječu na socijalno ponašanje, a to su **veći osjećaj neovisnosti, emocionalna dobrobit i povećanje samopouzdanja**.

U istraživanju koje su proveli Wigget-Barnard i Steel (2008) pronađeno je kako pas vodič povećava broj pozitivnih socijalnih interakcija. Slične nalaze izvještavaju i Rickley i suradnici (2020) čiji su ispitanici izjavili veći broj socijalnih prilika kao i povećanje samopouzdanja. Kod upoznavanja novih ljudi i povećanja socijalnih prilika, sudionici 01 i 03 uspoređuju psa vodiča i bijeli štap te navode:

Jer psa moraš, osim što hodaš s njim na posao ili u školu, moraš ga izvest i na toj livadi ili negdje, sigurno ćeš upoznat nekog tko ima psa, ne? I tako da na taj način se širi krug ljudi. I onda ljudi lakše prilaze, mislim korisniku sa štapom neće nitko prići osim ako nije na križanju pa vidiš da čovjeku treba pomoć. Ali sa psom, ako vidiš da čovjek sjedi u kafiću sa psom, odmah će se uspostaviti neka komunikacija preko psa. Preko psa je uvijek lakše iskomunicirati s novim ljudima.

...socijalno govoreći, kad imaš psa vodiča, ljudi će ti prije prići nego kad imaš štap, to može biti usamljeno iskustvo. Kad sam navigiraš ulice, a svi te izbjegavaju. A kad imaš psa, osjećaš njegovo tijelo i znaš koji se vrug događa. I onda bi ti ljudi prišli i nešto rekli.

Spomenuta stigmatizirajuća strana bijelog štapa javlja se i u istraživanju Lloyda i suradnika (2008) gdje je više ispitanika izjavilo kako im je prednost psa vodiča to što više ne moraju koristiti bijeli štap. Sličan zaključak donose i Dashen i Dashen (1989).

Iako je u istraživanju Whitmarsh (2005) jedan od nedostataka iz perspektive osoba oštećena vida bila upravo briga za psa, sudionik 05 donosi novu perspektivu za ovo pitanje te izvještava kako je jedna od prednosti pasa vodiča upravo novootkrivena uloga koju korisnik dobiva. Osobe oštećena vida često su u ulozi „onoga koja treba pomoć“ te često na ulici i u svakodnevnom životu dobivaju negativnu pažnju i nepotrebne ponude pomoći (Goffman, 1963, prema Sanders, 2000). Stoga, sudionik navodi preokretanje uloga kao jednu od prednosti:

Um, znaš šta, mislim da je dobro emocionalno zato što sad se o nekom brine, a dosad se više znao netko o njemu brinuti, mislim da tu može biti plusa.

Niti u ovom segmentu se ne može zanemariti pitanje bijelog štapa, a Lloyd i sur. (2008) su pronašli kako korištenje psa vodiča ne budi u općoj populaciji jednaku dozu žaljenja osobe i osjećaja njezine bespomoćnosti, kao što to čini bijeli štap (str. 42).

I u ovom istraživanju se može zaključiti kako prenosti psa vodiča sežu dalje od samog pomagala za kretanje (Lane i sur., 2016, str. 34), budući da su instruktori pasa vodiča naveli i brojne psihološke prednosti poput umanjivanja osjećaja usamljenosti, povećanog samopouzdanja, kompetencije, socijalnog ponašanja i emocionalne dobrobiti.

4.5. Zakoni i propisi

S obzirom na to da je u Republici Hrvatskoj od 2019. godine na snazi Zakon o korištenju pasa pomagača, jedno od istraživačkih pitanja doticalo se poštovanja istog te načini na koje instruktori pasa vodiča tijekom prijenosa mentoriraju osobe oštećena vida na nošenje s kršenjem tog Zakona. Sudionici su se u ovom dijelu intervjua dotaknuli i **polaganja ispita za psa vodiča**. Pas vodič prvi ispit polaže sa svojim radnim instruktorom, a na kraju prijenosa i s osobom oštećena

vida. Sudionik 02 je izrazio određenu frustraciju prema nejasno definiranim komisijama za polaganje ispita. Čini se kako se svi **administracijski izazovi i izazovi s propisima** dotiču financiranja i nedovoljnog interesa različitih ministarstava da se pozabave ovim rehabilitacijskim programom.

S obzirom da je u Zakonu sve to ušlo ne samo za vodiče nego i za sve pse, obzirom da je i pravilnik napravljen, ministarstvo očito ima drugog posla pa se ne bavi s tim. Ministarstvo mora napraviti tu komisiju da postupak bude. A ima premalo pasa, oni će reći što će vam ti ljudi. Ovi će vam reći da oni imaju svoje ljude i da im ne treba komisija i to. Iz razloga što se to ne plaća, nema ni kontrole.

Sudionici su u velikom broju istaknuli kako samo postojanje Zakona o korištenju psa pomagača nije garancija poštovanja i provedbe istog. Stoga ističu **educiranje okoline i opće populacije** kao ključ za senzibilizaciju koja će dovesti do provedbe ovog Zakona u praksu. Ipak, mišljenja sudionika se ovdje razlikuju te, kako i sami navode, svatko od njih ima drugačiji pristup ovoj problematici. Predstavljaju se izjave sudionika 01 i 05 koje odlično oslikavaju različite pristupe.

Zakon pomaže samo u jednom dijelu, ali kad znate, možete objasniti. Najbolje što se tu može je edukativno stajalište, radije nego konfrontacija i svađa. A postoje i kazne zbog nepoštivanja tog Zakona. Ali ne znaju svi za to i normalno je da ne znaju, naš je posao da ih naučimo i podučimo o tome, a ne da se svađamo s njima oko toga.

Pa ništa. Ako na to mi počne nešto govorit, onda kažem: "Ok, nije problem. Meni treba tvoje ime, a ni ne treba, mogu saznati, gazdu ćemo saznati, ja ću se obratit svom centru, dobit ćete ili dopis ili tužbu. Kazna za privatne je ne znam, 10 000 - 15 000, za gazdu 70 000, hvala doviđenja." I da vidiš, brzo se mijenja priča.

Sudionici su kao radni instruktori dužni osobama oštećena vida predstaviti njihova prava te to i čine. Međutim, svi stručnjaci uključeni u rehabilitaciju osoba oštećena vida trebali bi senzibilizirati okolinu na samostalno kretanje osoba oštećena vida. Kada bi psi vodiči i bijeli štapovi bili češće prisutni na ulicama i trgovima, moguće je kako bi se ovakve konfrontacije mogle izbjeći.

5. RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je dobiti uvid u perspektivu radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa tijekom procesa rehabilitacijskog programa pas vodič. Pronađeni nalazi sugeriraju na brojne izazove koji se tiču svih sudionika procesa: pasa vodiča, osoba oštećena vida, njihovih obitelji, samih instruktora te cjelokupne zajednice. Podijelivši rehabilitacijski program na tri dijela: prije, tijekom i nakon prijenosa, dobiveni nalazi ukazuju na različite izazove u svakoj od faza.

Budući pas vodič koji je i prije ulaska u program bio treniran mora zadovoljiti brojne stavke koje i dalje nisu garancija da će zaista jednog dana postati pas vodič. Individualni pristup i pravilna procjena ističu se kao faktori koji doprinose uspjehu (*Izazov je zapravo proniknuti u pseći karakter, doživjeti psa kao ono, jedinstvenog, ne raditi s njim po nekoj šabloni*). Ukoliko je pas svojim ponašanjem i zdravstvenim stanjem zadovoljio uvjete, sljedeći bitan korak je proces podudaranja. Sam proces spajanja osobe oštećena vida i psa vodiča bio je pitanje brojnih stranih znanstvenih članaka (Nicholson i sur., 1995; Valsecchi i sur., 1989; Fallani i sur., 2006; Lloyd i sur., 2006; Lloyd i sur., 2008; Lloyd i sur., 2013; Lloyd i sur., 2016). Međutim, nije pronađen odgovor na pitanje kako umanjiti greške prilikom provođenja procesa podudaranja, odnosno spriječiti pogrešno spajanje korisnika i psa.

Pitanje odnosa psa vodiča i osobe oštećena vida istaknulo se kao pitanje u kojemu su sudionici davali vrlo slične odgovore, a koji se slažu s nalazima dosadašnjih istraživanja. Smrt psa, povezanost između korisnika i psa te pogrešno gledanje na psa vodiča kao na GPS uređaj bili su najčešće brige radnih instruktora (*...ali dosta ljudi ne razumije da to nije samo "pas vodič ili bijeli štap", nego da morate znati kako putovati bez psa vodiča prije nego što možete dobiti psa vodiča*). Također, svi se sudionici slažu kako je priroda oštećenja vida jedan od uzroka narušenom odnosu, s obzirom na to da psi po prirodi zahtijevaju vizualni feedback kao način pohvale.

Kod povezanosti psa vodiča i osobe oštećena vida Lloyd i suradnici (2016) skrojili su termin sindroma drugog psa, a neki sudionici u ovom istraživanju su se dotaknuli upravo tog problema (*...onaj prvi pas je najbolji na svijetu, drugi pas je najgori na svijetu, treći pas je već u redu*). Sindrom drugog psa relativno je neistražen problem s kojim se osim gore navedenih autora nitko nije bavio. Moguća prevencija ovog problema bila bi edukacija osoba oštećena vida u samom prijenosu te prezentiranje dosadašnjih statističkih nalaza koji ukazuju kako je radni vijek pasa

vodiča otprilike 8 godina. Činjenica je kako će većina korisnika nadživjeti svoje pse vodiče ili doživjeti njihovo umirovljenje (*Odlazak u mirovinu je neminovan i doći će, a i smrt, nadživiti ćeš psa. To je nešto za što uzimaš rizik od početka, otkad nabaviš psa vodiča. Nekad nisu spremni*). Također, obraćanje veće pažnje na proces podudaranja kod drugog psa vodiča po redu moguća je prevencija ovog problema.

Većina pronađenih izazova su u međusobnom odnosu i implicitno djeluju jedan na drugoga. Tako su dva sudionika pod kategoriju „Problemi osoba oštećena vida“, kao jedan od problema naveli obitelj i okolinu. Kasnije su u kategoriji „Socijalni izazovi pasa vodiča“ svi sudionici spomenuli obitelj i/ili okolinu, odnosno bližu zajednicu osobe oštećena vida. Prihvatanje psa vodiča od strane obitelji ima dvojak značenje. Prvi se problem može javiti kod osoba oštećena vida koje su cijeloga života prezaštićivane od strane svojih ukućana gdje je moguće da će obitelj kočiti proces rehabilitacije, ali i sama osoba (*Ima i onih koji će zapeti u naučenoj bespomoćnosti i oni u biti ni ne žele napraviti više*).

Drugi problem je ukoliko članovi obitelji ne vide značaj psa vodiča za osobu oštećena vida (*...di su recimo roditelji te osobe koja živi samostalno ili je već odrasla osoba, ima 40 godina, roditelji su vršili pritisak na tu osobu da šta će joj pas, i briga o psu*). Članove obitelji korisnika potrebno je uključiti u sve faze procesa prijenosa psa, a s članovima obitelji koji prezaštićuju korisnika po potrebi se može predložiti i neki vid obiteljske psihoterapije jer će njihovo prezaštićivanje utjecati na brojne dijelove života njihovog ukućana oštećena vida.

Socijalne prednosti pronađene u ovom istraživanju slažu se s nalazima gore navedenih autora, a uključuju povećanje osjećaja neovisnosti, samopouzdanja i mogućnost za socijalizacijom, odnosno upoznavanjem novih ljudi preko psa vodiča (*...sa štapom neće nitko prići osim ako nije na križanju pa vidiš da čovjeku treba pomoć. Ali sa psom, ako vidiš da čovjek sjedi u kafiću sa psom, odmah će se uspostaviti neka komunikacija preko psa*). Pas vodič kao socijalni katalizator povećava mogućnost uključivanja u zajednicu. Osobe oštećena vida tu mogućnost mogu ili ne moraju iskoristiti. Kod problema u odnosu psa vodiča i osobe oštećena vida neki sudionici su iskazali nezadovoljstvo neredovitim korištenjem psa vodiča od strane nekih korisnika. Ukoliko se pas vodič ne koristi redovito, on će zaboraviti voditi te će samim time postati nefunkcionalno pomagalo za kretanje, ali će i prestati biti socijalni katalizator.

Javne kampanje i edukacije u školama i na fakultetima koje provode i Centar za rehabilitaciju Silver i Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet čine se kao pozitivni koraci ka promjeni. Također, Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet je tijekom 2022. godine imala suradnju s hrvatskim proizvođačem ulja, Zvijezdom, gdje se od kupnje ulja izravno doniralo Udruzi, a na boci je bio simboličan prikaz pasa vodiča. Takvi pozitivni primjeri iz prakse povećavaju mogućnost da će opća populacija uočiti i zapamtiti određene informacije o psima vodičima i sukladno tome prilagoditi svoje ponašanje.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je dobiti uvid u čimbenike rehabilitacijskog programa pas vodič iz perspektive i iskustva radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa. Analizom provedenih intervjua pronađeno je kako su izazovi s kojima se radni instruktori susreću mnogobrojni i kompleksni. Ti se izazovi mogu podijeliti na razdoblje prije prijenosa, tijekom prijenosa i nakon samog prijenosa psa na osobu oštećena vida. Izazovi prije prijenosa psa vodiča direktno se tiču samog psa. Uključuju neke zdravstvene probleme poput kolitisa ili nepravilnih kostiju, ali i ponašajne probleme kao što su određeni strahovi. Kako bi neki pas postao pas vodič, on mora zadovoljiti brojne kriterije i biti izrazito fizički spretn.

Pridruživanje psa vodiča osobi oštećena vida, odnosno proces podudaranja, istaknuo se kao jedan od najvažnijih faktora u cijelom procesu koji utječe na odnos osobe oštećena vida i psa vodiča te determinira uspjeh rehabilitacijskog procesa.

Izazovi tijekom i nakon prijenosa psa uključuju psihosocijalne implikacije na strani osobe oštećena vida i njezine uske okoline. Prihvaćanje vlastite sljepoće i slabovidnosti iskazalo se kao jedan od čimbenika koji može determinirati uspjeh rehabilitacijskog programa. Kao i u ostalim dijelovima rehabilitacije, podrška obitelji i stavovi uže zajednice pokazali su se kao čimbenici koji mogu pospješiti ili, u nekim slučajevima, biti razlog prekida rehabilitacijskog programa pas vodič. Neznanje opće populacije i stigma koja se veže uz posjedovanje pasa vodiča istaknula se kao izazov koji često rezultira kršenjem Zakona o korištenju psa pomagača. Ipak, sudionici su istaknuli i određene prednosti u kretanju sa psom vodičem, a one se najviše tiču povećanja mogućnosti socijalizacije.

Poboljšanje rehabilitacijskog programa pas vodič predstavlja multifaktorijalno pitanje kojemu se rješenje nalazi u svim dionicima tog procesa. Radnim instruktorima potrebno je pružiti podršku od strane stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila budući da nisu školovani za rad sa slijepim i slabovidnim osobama te svoj posao temelje na iskustvu. Opću populaciju potrebno je sustavno educirati i senzibilizirati na metode kretanja osoba oštećena vida, a usku zajednicu korisnika potrebno je dodatno upoznati sa svime što pas vodič donosi. Educiranje opće populacije u Republici Hrvatskoj čini se kao nužan korak budući da u usporedbi sa stranim istraživanjima, ovo istraživanje pokazalo je više negativnih nego pozitivnih strana u korištenju psa vodiča.

Proces ulaska u program pas vodič trebao bi se zasnivati na timskoj procjeni u kojoj će se u fokus staviti potrebe osobe i njezine obitelji, ali i procjena spremnosti, odnosno pitanje je li osoba prihvatila svoje oštećenje vida. Poduzimanjem ovih koraka smanjio bi se stres radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa te bi se povećala uspješnost samog rehabilitacijskog procesa.

7. LITERATURA

1. Ando, I., Karasawa, K., Shioya, T., Matsuda, H. i Tanaka, A. (2020). Evaluation of stress status using the stress map for guide dog candidates in the training stage using variations in the serum cortisol with nerve growth factor and magnesium ions. *Veterinary and Animal Science*, 10, 100129. [10.1016/j.vas.2020.100129](https://doi.org/10.1016/j.vas.2020.100129)
2. Batt, L., Batt, M., Baguley, J. i McGreevy, P. (2010). Relationships between puppy management practices and reported measures of success in guide dog training. *Journal of Veterinary Behavior*, 5 (5), 240–246. [10.1016/j.jveb.2010.02.004](https://doi.org/10.1016/j.jveb.2010.02.004)
3. Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
4. Caron-Lormier G., England G. C. W., Green M. J. i Asher L. (2016). Using the incidence and impact of health conditions in guide dogs to investigate healthy ageing in working dogs. *The Veterinary Journal*, (207) 124–30. [10.1016/j.tvjl.2015.10.046](https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2015.10.046)
5. Centar za rehabilitaciju Silver. (2011). Program orijentacije i mobiliteta slijepih osoba – pas vodič. Preuzeto 7. svibnja s: <https://czrs.hr/programi/pas-vodic/>.
- 6.
7. Coon, N. (1959). *A Brief History of Dog Guides For The Blind*. Morristown, The Seeing Eye, Inc.
8. Correa, V. I. (1987). Working with Hispanic Parents of Visually Impaired Children: Cultural Implications. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 81 (6), 260-264. <https://doi.org/10.1177/0145482X8708100607>
9. Čorkalo Biruški, D. (2014). Etički izazovi kvalitativnih istraživanja u zajednici: od planiranja do istraživačkog izvještaja. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (3), 393-423. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.7>
10. Dshen, S. i Dshen, H. (1989). On social aspects of the usage of guide-dogs and long canes. *Sociological Review*, 37, 89- 103. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1989.tb00022.x>
11. Eustis, D. H. (1927). The seeing eye. *Saturday Evening Post*, 200: 43.
12. Fallani, G., Prato Previde, E. i Valsecchi, P. (2006). Do disrupted early attachments affect the relationship between guide dogs and blind owners? *Applied Animal Behaviour Science*, 100 (3-4), 241–257. [10.1016/j.applanim.2005.12.005](https://doi.org/10.1016/j.applanim.2005.12.005)

13. Fishman, G. A. (2003). When your eyes have a wet nose: the evolution of the use of guide dogs and establishing the seeing eye. *Survey of Ophthalmology*, 48 (4), 452–458. [10.1016/s0039-6257\(03\)00052-3](https://doi.org/10.1016/s0039-6257(03)00052-3)
14. Franck, L., Haneline, R., Brooks, A. i Whitstock, R. (2010): Dog Guides for Orientation and Mobility. U: Wiener, W. R., Welsh, R. L., Blasch, B. B. (ur.): Foundations of orientation and mobility I. (str. 277-295). New York: American Foundation for the Blind.
15. Glenk, L. M., Příbylová, L., Stetina, B. U., Demirel, S. i Weissenbacher, K. (2019). Perceptions on Health Benefits of Guide Dog Ownership in an Austrian Population of Blind People with and without a Guide Dog. *Animals*, 9 (7), 428. [10.3390/ani9070428](https://doi.org/10.3390/ani9070428)
16. Goddard, M. E. i Beilharz, R. G. (1984). A factor analysis of fearfulness in potential guide dogs. *Applied Animal Behaviour Science*, 12 (3), 253–265. [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(84\)90118-7](https://doi.org/10.1016/0168-1591(84)90118-7)
17. Harrell, R. L. i Strauss, F. A. (1986). Approaches to Increasing Assertive Behavior and Communication Skills in Blind and Visually Impaired Persons. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 80 (6), 794-798. <https://doi.org/10.1177/0145482X8608000604>
18. International Guide Dog Federation (2020): IGDF Statistics. Preuzeto 6. svibnja s: <https://www.igdf.org.uk/about-us/facts-and-figures/>.
19. International Guide Dog Federation (2021): IGDF Statistics. Preuzeto 6. svibnja s: <https://www.igdf.org.uk/about-us/facts-and-figures/>.
20. Kelley, R. L., Minikhiem, D., Kiely, B., O'Mahony, L., O'Sullivan, D., Boileau, T. i Park, J. S. (2009). Clinical benefits of probiotic canine-derived *Bifidobacterium animalis* strain AHC7 in dogs with acute idiopathic diarrhea. *Veterinary Therapeutics*, 10 (3), 121-30. <https://doi.org/10.5167/uzh-31198>
21. Lane, G., Matthews, B., Ellison, C. i Palmer, C. (2016). There's more to a dog guide than meets the eye: A preliminary exploration of potential health benefits of dog guide use. *International Journal of Orientation & Mobility*, 8 (1), 27-36.
22. Lloyd, J., Budge R. C., Stafford K. J. i La Grow S. (2009). The end of the partnership with a guide dog: emotional response and relationships with subsequent dogs. Proceedings of the 13th International Mobility Conference. Marburg, Germany. [10.3389/fvets.2021.543463](https://doi.org/10.3389/fvets.2021.543463)

23. Lloyd, J., Budge, C., La Grow, S. i Stafford, K. (2016). An Investigation of the Complexities of Successful and Unsuccessful Guide Dog Matching and Partnerships. *Frontiers in Veterinary Science*, 3 (16), 1-14. <https://doi.org/10.3389/fvets.2016.00114>
24. Lloyd, J., La Grow, S., Stafford, K. i Budge, R. C. (2008): The guide dog as a mobility aid part 2: Perceived changes to travel habits. *International Journal of Orientation & Mobility*, 1 (1), 34-45. [10.21307/ijom-2008-004](https://doi.org/10.21307/ijom-2008-004)
25. Lloyd, J., Stafford K., La Grow S. i Budge R. C. (2013). Matching guide dogs to people: assessing the relationship between 50 people and their first guide dogs. Book of Abstracts of the Inaugural Australian Working Dog Conference of the Working Dog Alliance Australia. Sydney: University of Sydney (str. 26–27).
26. McIver, S., Hall, S. i Mills, D. S. (2020). The Impact of Owning a Guide Dog on Owners' Quality of Life: A Longitudinal Study, *Anthrozoös*, 33 (1), 103-117. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1694315>
27. Miles, M. i Huberman M. (1994): *Qualitative Data Analysis* (2nd edition). CA: Sage Publications.
28. Mršić, V. (1995): Orijentacija i mobilitet u Hrvatskoj : obučavanje slijepih i slabovidnih za neovisno kretanje, Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet, Zagreb, 13.
29. Nicholson, J. (1993). The end of a partnership: the reactions of guide dog owners to the end of a working partnership with their guide dog. *The British Journal of Visual Impairment*, 11 (1), 29-30. [10.3389/fvets.2021.543463](https://doi.org/10.3389/fvets.2021.543463) .
30. Nicholson, J., Kemp-Wheeler, S., Griffiths, D. i Wheeler, D. (1995). Distress arising from the end of a guide dog partnership. *Anthrozoös*, 8 (2), 100-110. <https://doi.org/10.2752/089279395787156419>
31. Olmstead, J. E. (1991): *Other Essentials*. U: Olmstead, J. E. (ur.): *Itinerant Teaching: Tricks of the Trade for Teachers of Blind and Visually Impaired Students* (str. 216). New York: American Foundation for the Blind.
32. Rickly, J. M., Halpern, N., McCabe, S. i Hansen, M. B. (2020). Guide dogs on holiday: Guide dog owner experiences in the travel and tourism sector. University of Nottingham. <http://doi.org/10.17639/nott.7038>

33. Sanders, C. R. (2000). The Impact of Guide Dogs on the Identity of People with Visual Impairments. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, 13 (3), 131–139. <https://doi.org/10.2752/089279300786999815>
34. Stančić, V. (1991): Oštećenja vida – biopsihosocijalni aspekti, Školska knjiga, Zagreb, 110.
35. Tellevik, J. M i Elmerskog, B. (2002). Participation in ecologically valid activities: Mobility and rehabilitation in an African environment. *Visual Impairment Research*, 4 (3), 161–174. <https://doi.org/10.1076/vimr.4.3.161.15901>
36. Thomas, H.L. (2016): People’s attitudes to dogs in service: A pilot study of a new 15-point scale. *International Journal of Orientation & Mobility*, 8 (1), 127-138. <https://doi.org/10.21307/ijom-2017-072>
37. Valsecchi, P., Prato Previde, E., Attilio Accorsi, P. i Gaia Fallani, G. (2010). Development of the attachment bond in guide dogs. *Applied Animal Behaviour Science*, 123 (1-2), 43–50. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.12.012>
38. Wainapel, S.F. (1989): Attitudes of visually impaired persons towards cane use. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 83 (9), 446-448.
39. Whitmarsh, L. (2005). The Benefits of Guide Dog Ownership. *Visual Impairment Research*, 7 (1), 27-42. [10.1080/13882350590956439](https://doi.org/10.1080/13882350590956439)
40. Wigget-Barnard, C. i Steel, H. (2008). The experience of owning a guide dog. *Disability and Rehabilitation*, 30 (14), 1014-1026. [10.1080/09638280701466517](https://doi.org/10.1080/09638280701466517)
41. Wirth, K. E. i Rein, D. B. (2008). The Economic Costs and Benefits of Dog Guides for the Blind. *Ophthalmic Epidemiology*, 15 (2), 92–98. [10.1080/09286580801939353](https://doi.org/10.1080/09286580801939353)
42. Zakon o korištenju psa pomagača, Narodne novine, broj 39/19.
43. Zovko, G. (1994): Peripatologija 1, Školske novine, Zagreb, 11-20.
44. Zovko, G. (1998): Peripatologija 2, Školske novine, Zagreb, 89-115.
45. Žentil-Barić, Ž. (2016). Primjena intervjuja kao istraživačke metode u knjižničarstvu. Diplomski rad. Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru.

8. PRILOZI

8.1. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

IO: _____

Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Ja, _____ dobrovoljno pristajem sudjelovati u ovom istraživanju.

- Razumijem da unatoč mojoj suglasnosti za sudjelovanjem, u svakom trenutku mogu ne odgovoriti na pitanje, bez posljedica.
- Svrha i cilj istraživanja su mi objašnjeni te sam imao/la priliku da postavim dodatna pitanja o samom istraživanju.
- Razumijem da sudjelovanje u istraživanju nema direktnih benefita i/ili naknada.
- Suglasan/na sam sa snimanjem intervjua.
- Razumijem da će se sve informacije koje pružim tijekom intervjua koristiti poštujući načela anonimnosti i povjerljivosti podataka.
- Razumijem da će moj identitet u bilo kojem obliku objavljujivana rezultata istraživanja ostati anoniman. To će se učiniti na način da će se moje ime i prezime zamijeniti identifikacijskim oznakama poznatim samo istraživaču, a detalji intervjua prikazati na način da ne otkrivaju moj identitet i/ili identitet osoba o kojima govorim.
- Razumijem da određeni dijelovi intervjua (citati) mogu biti navedeni u diplomskom radu, predstavljanju rezultata u obliku izlaganja i objavljenim znanstvenim i stručnim radovima.
- Razumijem da će se suglasnost o sudjelovanju u istraživanju, originalne audio snimke i transkripti razgovora pohraniti kod istraživača.
- Razumijem da imam pravo pristupiti informacijama koje sam pružio istraživaču.
- Razumijem da mogu kontaktirati istraživača u svrhu razjašnjenja nedoumica ili pitanja vezanih uz istraživanje na e-mail adresu: nina.katarina.l@gmail.com

U Zagrebu, _____2022.

Potpis sudionika

Potpis istraživača

8.2. Vodič za intervju

1. S kojim se izazovima susrećete u programu „Pas vodič“?

1.1. Prije prijenosa psa

1.2. Tijekom prijenosa psa

1.3. Nakon prijenosa psa

2. Emocionalna komponenta treninga

2.1. Koje su socijalne prednosti pasa vodiča?

3. ZA TRENERE:

3.1. Koji je Vaš osvrt na Zakon o korištenju psa pomagača te na ovakav oblik rehabilitacije?